

Katoličke Crkve u današnjoj Sjevernoj Makedoniji koja je i danas obilježena političkim i svakim drugim problemima. Iz svega do sada viđenog i pročitano može se zaključiti kako situacija i položaj katolika u Sjevernoj Makedoniji nisu baš jednostavni jer su tu katolici kroz svoju povijest proživljavali uistinu teške trenutke i podnosili mnoge žrtve kako bi sačuvali svoj identitet. Unatoč svemu, važno je reći kako je Katolička Crkva u Makedoniji živa Crkva koja „kroz mnoge nevolje“ prolazi i postaje sve stamenija. Nijedna podnesena žrtva neće biti uzaludna. S takvim stavom i s takvim vjernicima katolicima koji se ne boje žrtve, Katolička Crkva u Makedoniji ima se pravo nadati nekoj svjetlijoj budućnosti.

Josip Knežević

**SV. KARLO DE FOUCAULD,
FRANCUZ PRIJATELJ
MUSLIMANA U ALŽIRU**

**Isusova mala sestra ANNIE,
*Charles de Foucauld - Stopama
Isusa iz Nazareta.* Zagreb: KS,
2022., 140 str.**

Glavni lik ove jednostavne knjige, popraćene znanstvenim bilješkama koje upućuju na francuska djela, svećenik je Karlo de Foucauld (1858.-1916.) kojega je papa Franjo proglasio svecem sveopće Crkve 15. svibnja 2022. Autorica m. s. Annie Bras (1928.-2018.) pripadnica je Isusovih malih sestara koje su nikle iz Foucauldova duhovnog pokreta god. 1939. Tijekom 12 godina bila je glavna odgovorna (responsable générale) te družbe, a nakon toga je širila poruku Charlesa de Foucaulda među mlađim naraštajima. Svjesna da na francuskom jeziku postoji nekoliko njegovih biografija pisanih s različitih stajališta, ovdje predstavlja njegovu duhovnost na temelju citata iz njegovih sačuvanih pisama duhovniku Huvelinu, rodbini i prijateljima. Potpisivao se kao Isusov brat Karlo. Od 1978. do 2009. na hrvatskom je izdano 11 knjiga o njemu ili izbor iz njegovih pisama. Blaženim ga je proglasio Benedikt XVI. 13. studenog 2005. Papa Franjo, u poglavlju „Religije u službi bratstva u svijetu“ svoje enciklike Fratelli tutti, navodi kako se ovaj brat Karlo po-

istovjetio s napuštenima u bespuću afričke pustinje, da je postao brat sviju poistovjećujući se s najmanjima i tako postao ideal svakom od nas (br. 286-287).

Predgovor je napisao kard. José Saraiva Martins, prefekt Kongregacije za kauze svetaca. Predstavlja ga kao vjerodostojnog svjedoka evanđelja koji se odlikovao bratskim i prijateljskim odnosima prema svima. „U stoljeću koje obilježavaju veliki projekti, svjetski ratovi i pretjerani luksuz, de Foucauld bira siromašna sredstva, ciljeve bez ambicija i skroviti život vjere i ljubavi koji može izazvati privlačnost“ (str. 7). Autorica u Uvodu iznosi pregled Karlova života, spominje kako postoje brojne njegove biografije te najavljuje knjižicu temeljenu na izvadcima iz njegovih rukopisa kojom predstavlja „kratki uvod u njegovu duhovnost“. Navodi citat iz jednog pisma: „Ja provodim svoj život u nastojanju da idem stopama Isusa iz Nazareta, koliko mi to moja slabost dopušta“ (10). U „Kratkoj kronologiji“ navedeno je 14 datuma ključnih za Karlovo svjedočko življenje (13).

U prvom poglavlju „Godine bez vjere i put obraćenja“ (15-34), uz 4 fotografije iz ranog djetinjstva do 25 godina, istaknuto je kako se Karlo rodio 15. rujna 1858. u Strasbourgu kao dijete plemićke obitelji s dugom vojnom tradicijom. Kad mu je bilo šest godina, umrli su mu roditelji pa je brigu za

njegov odgoj i naobrazbu preuzeo djed po majci koji je bio vojni časnik. God. 1870. Nijemci su osvojili pokrajinu Alsace u kojoj se nalazi grad Strasbourg i stoga se obitelj preselila u Nancy na područje koje je ostalo pod francuskom vlašću. U ranoj mladosti živio je razuzdano, završio vojnu školu i s 20 godina stupio u službu vojnog časnika u trajanju od tri godine. Teško ga je pogodila djedova smrt, prorijedio je kontakte sa sestrom i sestričnom, potpuno zanemario vjeru, ali je volio učiti. God. 1881. bio je raspoređen na vojnu službu u Alžir koji je bio francuska kolonija. Zbog disciplinskih prekršaja otpušten je iz vojne službe, ali se ubrzo vratio i, na nekoliko mjeseci, priključio francuskoj ekspediciji u Tunisu. U želji za istraživanjem Maroka, pridružio se jednom židovskom rabinu koji je putovao po Maroku i za to vrijeme morao se ponašati kao Židov: „Svaki dan gleda kako muslimani mole i dirnut je tim svjedočanstvom vjere“ (25). Vrativši se nakratko u Pariz, obnovio je obiteljsku vezu sa sestrom i sestričnom Marijom koje mu nisu predbacivale razuzdan život, ali su nenaMETLJIVO vjernički živjele. Počeo je tragati za dubljim smislom svojega života i u tom raspoloženju pročitao jednu vjersku knjigu koju mu je poklonila sestrična. Postalo mu je razvidno da Bog nije neka ideja koju treba shvatiti, nego osoba koju treba susresti i počeo moliti: „Ako

postojiš, daj da te upoznam!“ (29). Koncem listopada 1886. sestrična ga je dovela do svojega župnika oca Huvelina od kojega je zamolio vjersku pouku, a on je predložio neka se najprije ispovjedi. Poslušao je i kasnije se toga zahvalno sjećao kao povratka izgubljenog sina: „Nisam u sve povjerovao u jednom danu; ponekad su mi čuda iz Evanđelja izgledala nevjerojatna, ponekad bih svoju molitvu miješao s odlomcima Kurana. Ali Božja milost i savjeti moga ispovjednika raspršili su ovu maglu“ (31).

Njegovao je prijateljstvo s Louisom Massignonom (1883.-1962.) kojega je proučavanje islama vratilo prakticiranju vlastite kršćanske vjere. Nakon što je doživio i prihvatio Božje milosrđe, potaknuo je Massignona u jednom pismu neka ne upire stalno pogled u vlastiti glib: „Trebalo ga isto tako, i još više, upirati u Ljubljenoga, u ljepotu, u beskrajnu i nestvorenu ljubav koja nas ljubi. Kada ljubimo, zaboravljamo sebe i mislimo na ono što ljubimo. Ne možemo ljubiti ako stalno mislimo da smo nedostojni ljubavi“ (34).

Duhovnik Huvelin predložio je koncem 1888. Karlu hodočašće u Svetu Zemlju. Božić te godine proveo je u Betlehemu i Jeruzalemu, a u siječnju pohodio Nazaret odakle piše svojem rođaku kako je otkrio Isusa, „poniznog i skrovitog radnika iz Nazareta“. Drugo poglavlje „Zanesen Isusom iz Nazareta“

(35-47) donosi njegovo razmišljanje o vlastitom nasljedovanju Isusova skrovitog života. Od 1890. do 1897. bio je član trapističke zajednice u samostanu Gospe Snježne na području biskupije Viviers, departman Ardèche u Južnoj Francuskoj. U ovom poglavlju autorica je na str. 37 donijela geografsku kartu Francuske, Palestine i Sjeverne Afrike s ubilježnim mjestima u kojima je Karlo živio. Već nakon nekoliko mjeseci poglavari su ga poslali u novootvoreni samostan u mjestu Akbes u Siriji, na području kojim je tada vladala Turska. Odatle je u pismu ocu Huvelinu napisao god. 1893. da razmišlja o osnutku redovničke zajednice u kojoj bi članovi živjeli među ljudima, od rada svojih ruku radi nasljedovanja Isusa radnika. Pošao je u Rim i dobio dopuštenje redovničkih poglavara 23. siječnja 1897. da napusti trapiste radi osnivanja nove družbe. Otac Huvelin savjetovao mu je neka postane domar u nekom samostanu u Palestini te živeći od vlastitog rada čeka jasnije znakove Božje za svoju budućnost.

Treće poglavlje naslovljeno je „Od Nazareta do Beni Abbèsa“ (49-71). Nastanio se 10. ožujka 1897. u baraki za odlaganje alata kod sestara klarisa u Nazaretu, koje su ga prihvatile kao domara. Uz ministriranje i klanjanje u kapeli samostana, obavljao je fizičke poslove te pisao razmatranja i pisma prijateljima.

Nakon što ga je poglavarica klarisā poblje upozнала, ohrabrila ga je u njegovim planovima i savjetovala mu neka postane svećenik. On je prihvatio taj savjet, ali se povezao s biskupom Viviersa, mons. Fredericom Bonnetom, kojega je poznao iz svojih trapističkih dana. U dobi od 43 godine zaređen je za svećenika 9. lipnja 1901. te je kroz sljedećih 15 godina ostao u pisanom kontaktu sa svojim biskupom, zahvalan što mu je dopuštao da sam odabere polje svećeničkog djelovanja. Sačuvana su takva 42 pisma. Iz njih je razvidno da je Karlo svoje svećeništvo prakticirao kao pastoral dijaloga s društveno rubnima (Usp.: Alain FOURNIER-BIDOZ, „Charles de Foucauld, prêtre diocésain“, Lettre aux Fraternités de la Fraternité sacerdotale, N° 206, avril 2011). Zato se 28. listopada 1901. doselio u Beni Abbès, južno od Orana u Alžiru, blizu marokanske granice. U jednom pismu prijatelju javio je kako je pronašao malu pustinjsku dolinu koja se može navodnjavati, naumio od suhih grana i cigle tu sagraditi kapelicu i tri sobice gdje bi stanovao i primao goste (str. 59). Radovao se što su tamošnji muslimani, Židovi i kršćani njegovu nastambu prozvali bratstvom. Na molitvu i sakramente dolazili su francuski vojnici raspoređeni na tom području te dakako i ostali ljudi kojih je znalo dolaziti 60 do 100 dnevno. Neki starosjedioci držali su robove, a on im je nastojao pomoći da

se otkupe uviđajući u kakvim uvjetima žive: „Vjerovao sam slušajući kako govore da ropstvo kod muslimana nije suviše okrutno; sada dok svakodnevno razgovaram s brojnim robovima, bez prisutnosti gospodara, vidim koliko sam bio u krivu“ napisao je prijatelju 15. siječnja 1902. (str. 63). O izrabljivanju afričkih robova pisao je opatu trapističkog samostana Gospe Snježne te svojem biskupu.

U kolovozu 1905. odlazi živjeti među Tuarege, u Hoggar, najjužniji dio Sahare. Tome je autorica posvetila četvrto poglavlje: „Bratska prisutnost usred Sahare“ (73-91). Pri podizanju samotišta našao je u Tamarassetu mjesto pristupačno svima (77). Odmah je počeo učiti jezik Tuarega i sastavljati rječnik njihova jezika. U pismu ocu Huvelinu 4. prosinca 1909. javio je: „Vrijeme provodim u molitvi, u susretima s domaćim stanovništvom i u prevođenju kojemu posvećujem dosta vremena, prije svega zato da taj posao što brže privedem kraju i kako bih se mogao posvetiti drugim stvarima, a isto tako iz potrebe, jer ne mogu živjeti s Tuarezima ako s njima ne razgovaram i ne poznajem njihov jezik“ (79). Hoggar je bio pogođen strašnom sušom i zavladao je glad. Karlo se u takvim prilikama teško razbolio i spasili su ga Tuarezi donoseći mu kozje mlijeko. U pismu sestričnici iz siječnja 1908. ističe: „Tražili su sve kože u krugu od četiri kilometra

da mi daju malo mlijeka“ (82). Počeo je još jače razvijati apostolat prijateljstva ističući u pismu jednom prijatelju kako nije u Sahari zato da obraća Tuarege, nego da ih nastoji razumjeti, uvjeren da će Bog primiti u nebo sve koji su bili dobri i poštenu. Želeći skromnim sredstvima pomoći Tuarezima u poboljšavanju uvjeta za život, za vrijeme svojega posljednjeg putovanja u Francusku zamolio je sestričnu da ga nauči plesti pa joj je u pismu 16. travnja 1915. javio da pletenje i kukičanje ide odlično te da je nabavljanjem sjemena pamuka tome kraju učinjena velika usluga (87). U planiranju buduće družbe braće i sestara koji će muslimanima biti prijatelji i svjedoci Božje dobrote vidio je mjesto laika koji bi živjeli ljubav, poniznost i blagost.

U trećem poglavlju autorica je napomenula da „kao dionik mentaliteta svojeg vremena, brat Karlo nije dovodio u pitanje kolonijalizam sam po sebi, ali svaki put kada je bio svjedok nepravde, snažno bi dignuo glas“. U petom poglavlju „Suobličen Isusu sve do smrti“ (93-106) saznajemo da je do njega sa zakašnjenjem od mjesec dana došla vijest da je 3. kolovoza 1914. izbio rat između Njemačke i Francuske. U pismu školskom drugu generalu Laperrineu 14. prosinca 1914. pitao je bi li bio korisniji kao vojni kapelan ili bolničar u domovini. Dobio je odgovor, neka ostane među

Tuarezima. On je tako postupio, odbio je poziv francuskih časnika da im se pridruži u najbližem uporištu objašnjavajući da ne može napustiti svoje prijatelje (97). Tijekom 1916. godine nesigurnost raste, Tamanrasset je pod prijetnjom pljačkaških skupina koje dolaze iz Maroka i tuareških plemena koja su se priključila pobuni. U dogovoru s Tuarezima koji su zajedno s njime bili svjesni opasnosti, sagradio je omanju utvrdu u koju se moglo skloniti malobrojno stanovništvo toga kraja. U pismu generalu Laperrineu od 1. srpnja 1916., javio je kako se smjestio u tu utvrdu (101). Jedna grupa pobunjenih Tuarega 1. prosinca 1916. dolazi u Tamanrasset dovodeći sa sobom jednog Karlova poznanika koji je zamolio da otvori vrata. Svezali su ga, započeli pljačku, a njega htjeli uzeti za taoca. Kad su se prema utvrdi počela približavati dva jahača na devama, „prestrašeni čuvar je iz neposredne blizine pucao u svog zarobljenika koji je ostao na mjestu mrtav“ (105). U vrijeme njegove nasilne smrti koja nije mučeništvo, četrdesetak osoba pripadalo je Družbi braće i sestara Presvetog Srca, udruzi koju je on osnovao nekoliko godina prije. Većina su bili laici, među njima i Louis Massignon. Od toga se kasnije razvilo 18 duhovnih obitelji koje su s vremenom nicali nadahnute njegovim životom i njegovim spisima.

U Bibliografiji (109-113) je navedeno 16 svezaka tiskanih duhovnih spisa Charlesa de Foucaulda na francuskom, 8 svezaka njegovih pisama duhovniku, rodbini i prijateljima te 7 najznačajnijih djela na francuskom o njemu. Među djelima o njemu ili od njega na hrvatskom, prvo je tiskan životopis koji je napisao utemeljitelj Isusove male braće René VOILLAUME: *U što je vjerovao Charles de Foucauld*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1972., ponovljeno izdanje 1993. Djelo MALA SESTRA MAGDALENA OD ISUSA, *Iz Sahare u cijeli svijet: Isusove male sestre – utemeljenje i prvih deset godina (1939.-1949.)* prevela je Jadranka Brnčić, pogovor napisao Bonaventura Duda, izdala KS 1989. i 2003.

Pismo brata Karla ocu Henriju Huvelinu od 13. srpnja 1905. otisnuto je u francuskom presliku i hrvatskom prijevodu (114-121). U njemu javlja kako se sprijateljio s Tuarezima, da radi na rječniku njihova jezika i pita treba li stalno ostati među njima.

Pogovor je napisao dr. sc. Tomislav Kovač, profesor fundamentalne teologije na KBF-u u Zagrebu, i dao mu naslov „Privlačna aktualnost Charlesa de Foucaulda“ (123-137). Prof. Kovač priredio je disertaciju o dijaloškom stavu Crkve prema muslimanima na temelju učenja Drugog vatikanskog sabora i jedan je od rijetkih hrvatskih teologa koji se služi teološkom litera-

turom na francuskom jeziku. Naglasio je četiri vrline brata Karla kao katoličkog vjernika i svećenika:

1. oduševljena ljubav prema Kristu koji se poistovjetio s rubnima i najslabijima u društvu;

2. Karlo uviđa da dobrota i prijateljstvo nemaju narodnost ni religiju;

3. bio je obrazovani Francuz 19. stoljeća koji je, kao i većina Europljana tog vremena, podržavao kolonijalizam, ali u njemu nipošto nije gledao sredstvo dominacije, nego sredstvo pridizanja na viši stupanj razvoja;

4. živio je i predlagao sveopće bratstvo ljudi uključujući muslimane i kršćane; zato se zajedno s nadbiskupom Alžira Charlesom Lavigeriejem (1825.-1892.) zalagao za dokidanje ropstva među muslimanima Sahare i podržavao svojeg prijatelja, mladog islamologa Louisa Massignona.

Sv. Karlo de Foucauld je „uključio vjernike laike u život Crkve, reaktualizirao ideju o sveopćem bratstvu u naučavanju Crkve, bio je živi primjer brige za siromašne i susreta s islamskim svijetom“ (135). Rasim Ibrović, muslimanski znanstvenik u Sarajevu, napisao je prilog „Louis Massignon – pionir kršćansko-islamskog (abrahamskog) ekumenizma“ (u: Alen KRISTIĆ, ur., *Drama gostoprimstva. Zbornik u povodu 800. obljetnice susreta svetog Franje Asiškog i sultana Malika al-Kamila*“, Sarajevo: 2022., 135-206). U

njemu priznaje da je Louis Massignon kao francuski katolik ispravno razumio i predstavio sufijski islam te spominje kako su se Massingon i Charles de Foucauld međusobno podržavali u življenju među muslimanima bez predrasuda. Sv. Karlo de Foucauld nama katoličkim kršćanima u BiH može stupnjevito postajati inspiracija za bratske odnose sa sugrađanima muslimanima s kojima želimo doprinositi općem dobru svih nas građana ove zemlje. Zato preporučujem ovu knjigu pastoralnim djelatnicima, studentima teologije i vjeroučiteljima. Zato od srca preporučujem ovu knjigu za čitanje i prikazanog sveca za nasljeđivanje u našim prilikama.

Mato Zovkić

Drago Župarić, *Epistolografija u rimskoj književnosti*. Sarajevo - Zagreb: KBF - Glas Koncila, 2022., 169 str.

Knjiga *Epistolografija u rimskoj književnosti* izv. prof. dr. sc. Drage Župarića (169 stranica) bavi se temom pisanja pisama i istaknutim predstavnicima epistolografije u cjelokupnoj antičkoj rimskoj književnosti.

Pismo je jedan od najstarijih oblika komunikacije koji poprima obilježja stvarne književne vrste kada je napisano s namjerom objavljivanja, i stoga s posebnom pažnjom, uključujući i onu formalnu, o različitim temama upućeno određenom primatelju. Već je Ciceron napomenuo kako je epistolografija nastala iz potrebe informiranja odsutnih (usp.: Marko Tulije CICERON, *Ad fam.* II,14,1: *ut certiores faceremus absentis*). No, ubrzo je i pismo kao takvo postalo klasificirano kao književna vrsta.

Autor u svojoj knjizi na kronološki način prikazuje začetke i razvoj epistolografije u rimskoj književnosti koja se kasnije nastavlja na onu starokršćansku. Tako kroz *Uvod* (str. 9-10) te poglavlja: *Epistolografija* (str. 11-15), *Epistolografija u rimskoj književnosti* (str. 17-31), *Ciceron, Marko Tulije* (33-47), *Književna epistolografija* (str. 49-63), *Epistolarij carskog doba* (str. 65-95) te *Kršćanska epistolografija* (str. 97-162) govori o tom razvoju epistolografije kao